

Vuoroasuminen ja lapsen elatusapu Pohjoismaissa

Mia Hakovirta VTT, Turun yliopisto

Vuoroasuminen ja elatusavun määräytyminen Pohjoismaissa

Vuoroasuminen¹ eli asumisjärjestely, jossa lapsi asuu lähes yhtä paljon molemmilla vanhemmillaan, on yleistynyt kaikissa Pohjoismaissa. Joulukuun 2019 alussa voimaan tulleessa uudistetussa laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta lapsen vuoroasuminen on otettu huomioon yhtenä mahdollisena asumisjärjestelynä. Suomessa vuoroasumisella tarkoitetaan, että lapsi asuu vähintään 40 prosenttia ajastaan toisen vanhemman luona. Tämä on vaikuttanut siihen, että lainsäädäntöä on arvioitava uudelleen esimerkiksi perhe-etuuksien, asumistuen ja elatusavun osalta (STM, 2018).

Vuoroasumisen yleistyminen lapsen eron jälkeisenä asumisjärjestelynä on edellyttänyt myös lapsen elatusjärjestelmän uudelleenarviointia. Suomessa elatuslakiin on vahvistettu nykyinen oikeuskäytäntö eli vuoroasuminen ei automaattisesti poista mahdollisuutta vahvistaa elatusapua. Tällä hetkellä lapsen vuoroasuminen otetaan vaihtelevasti huomioon sovittaessa lapsen elatuksesta. Suomessa vanhemmilla on sopimusvapaus lapsen elatukseen liittyvissä kysymyksissä, he voivat oman harkintansa mukaan jakaa vastuuta lapsen elatuksesta vuoroasumistilanteessa. Lapsen vuoroasuminen voidaan huomioida esimerkiksi laajana tapaa-misvähennyksenä tai harkita elatusavun suuruutta ottamalla huomioon kummankin vanhemman kustannusvastuut. Elatusavun laskennasta on olemassa oikeusministeriön ohjeistus, mutta ohjeissa ei ole otettu erikseen huomioon vuoroasumistilanteita.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin, miten vuoroasuminen on huomioitu Pohjoismaiden eli Suomen, Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Islannin elatusjärjestelmissä ja minkä verran elatusapua vuoroasumistilanteessa lapselle määrättiin maksettavaksi malliperheissä vuonna 2017². Suomessa laskelmat on tehty käyttäen apuna oikeusministeriön elatusapuohjeistusta.

¹ Vuoroasuminen voidaan määritellä monella eri tavalla. Joissain maissa, esimerkiksi Australiassa ja Belgiassa, vuoroasumiseksi katsotaan järjestely, jossa lapsi on noin 1/3 ajastaan toisen vanhemman luona.

² Menetelmää on aiemmin käytetty elatusjärjestelmien sekä perhe-etuuksien kansainvälisesti vertailevassa tutkimuksessa (ks. Bradshaw 2009; Corden 1999; Skinner ym. 2007). Suomessa menetelmä on ollut käytössä esimerkiksi

Pohjoismaissa vuoroasuminen huomioidaan lapsen elatuksessa kolmella eri tavalla: 1) elatusapua ei makseta, sillä lapsi asuu molemmilla vanhemmillaan ja vanhempien katsotaan täyttävän sillä elatusvelvollisuutensa 2) elatusapu sovitaan sen mukaisesti, kuinka paljon vanhemmat viettävät aikaa lapsen kanssa ja 3) elatusapuun ei tule vähennystä vuoroasumisesta.

Tanskassa elatusapua ei vuoroasumistilanteessa määrätä maksettavaksi lainkaan. Ruotsissa, jos vanhempien tulot ovat lähes samansuuruiset, vuoroasumistilanteessa ei makseta elatusapua. Suomessa, Norjassa ja Islannissa elatusapua voidaan määrätä maksettavaksi vuoroasumisesta huolimatta. Islannissa elatusvelvollinen maksaa aina elatusapuminimin riippumatta lapsen asumisjärjestelystä. Suomessa ja Norjassa lapsen vuoroasuminen vähentää maksettavan elatusavun määrää verrattuna tilanteeseen, jossa lapsi asuu pääasiassa toisen vanhemman luona. Norjassa vähennys on merkittävä ja Suomessa pieni. Ero maiden välillä selittyy sillä, että Suomessa oikeusministeriön ohjeistuksen mukaan vuoroasumisen perusteella elatuspuun tulee laaja luonapitovähennys kun taas Norjassa maksettavaksi jää käytännössä vanhempien elatuskyvyn erotus. Toisaalta Suomessa elatusapuohjeistus ei ole sitova ja elatusavun laskennassa voidaan käyttää yksilöllistä harkintaa, joten elatusavun määrä voi vaihdella riippuen siitä mitä vanhemmat sopivat³.

LAPSEN ELATUS POHJOISMAISSA

Kun lapsen vanhemmat eivät asu samassa kotitaloudessa toinen vanhempi kattaa lapsesta aiheutuvia kustannuksia elatusavulla. Lapsen elatusavun määrää ohjaavat lapsen yksilöllinen elatarve ja vanhempien elatuskyky. Taulukossa 1 on esitetty elatusavun määräytymisen keskeiset piirteet Pohjoismaissa.

Taulukko 1. Elatusavun määräytyminen Pohjoismaissa. Asiantuntijoiden raportoima tilanne vuonna 2017.

	Suomi	Tanska	Islanti	Norja	Ruotsi
Elatusavun vahvistaminen	Vanhemmat, sosiaalitoimisto ja/tai tuomioistuimien	Vanhemmat ja tuomioistuimien	Lainsäädännöllinen elatusavun vähimmäismäärä, aluevaltuutettu tai oikeus	Vanhemmat tai sosiaalivakuutuslaitos (NAV)	Vanhemmat
Tulojen huomiointi	Molempien vanhempien tulot	Elatusvelvollisen vanhemman tulot	Elatusavun vähimmäismäärä, tuloista riippumaton	Molempien vanhempien tulot	Molempien vanhempien tulot
Elatusavun määrän laskenta	Pääasiassa harkinta, oikeusministeriön ohjeet	Kaava	Ohjeet ja elatusavun vähimmäismäärä	Harkinta tai kaava	Sosiaalivakuutuslaitoksen ohjeet

perusturvan riittävyttä arvioitaessa (Perusturvan riittävyden arviointiraportti, 2015-2019). Ks. myös Haataja ja Hillamo (2008) Kuinka yleistettäviä ovat malliperhelaskelmien tulokset? Esimerkkinä Veronmaksajien kansainvälinen lapsiperheiden verovertailu. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/2008.

³ Rissanen, A., Kääriäinen, A., Rantala, K., Sarasoja, L., & Aikio, M. (2017). Vuoroasumisesta sopiminen ja periaatteet vanhempien ja viranomaisten käsityksinä. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 25(1), 38-56. <https://journal.fi/janus/article/view/58714>.

Elatusavun määrästä voidaan sopia vanhempien kesken tai viime kädessä oikeudessa tai muulla viranomaisella. Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa elatusavun määrää laskettaessa huomioidaan molempien vanhempien tulot. Elatusavun määrää laskettaessa määritetään molemmille vanhemmille elatuskyky ja lapselle elatuksen tarve (eli lapsesta aiheutuvat kulut) sekä jaetaan lapsen elatuksen tarve suhteessa molempien vanhempien elatuskykyyn. Tanskassa vain elatusvelvollisen tulot otetaan huomioon elatusavun määrää laskettaessa. Islanti poikkeaa muista Pohjoismaista, sillä Islannissa elatusvelvollisen vanhemman tulee maksaa elatusapua lailla säädetty vähimmäismäärä riippumatta elatusvelvollisen vanhemman tuloista. Lapsen kanssa asuva vanhempi voi kuitenkin vaatia elatusavun vähimmäismäärää suurempaa elatusta, jolloin ylimenevän osan määräytymisessä tulisi lain mukaan ottaa huomioon molempien vanhempien tulot. Käytännössä oikeusministeriön asettamissa ohjeissa kuitenkin huomioidaan vain elatusvelvollisen vanhemman tulot.

Elatusavun määräytyminen eroaa maittain myös sen suhteen, kuinka paljon voidaan käyttää harkintaa. Tanskassa elatusapu määräytyy laskukaavan mukaan ja Islannissa elatusvelvollinen vanhempi maksaa kaikissa tilanteissa vähintään lakiin perustuvan vähimmäismäärän elatusapua. Muissa maissa vanhemmille on jätetty melko laaja sopimusvapaus elatusavun määrästä, mutta halutessaan vanhemmat voivat vahvistaa sopimuksen viranomaisella. Norjassa käytetään silloin laskukaavaa, jonka mukaan elatusapu määräytyy. Suomessa elatusavun laskennasta on oikeusministeriön ohjeistus, mutta ohje on luonteeltaan suositus ja tarjoa apua lähinnä tyypillisiin elatustilanteisiin. Lastenvalvojalla ja tuomioistuimessa elatusavun kohtuullisuuden arvioimisessa käytetään aina yksilökohtaista harkintaa.

Suomessa vuoroasumistilanteessa elatusapua laskettaessa etävanhempi on oikeutettu luonapitovähennykseen elatusavun määrästä sen mukaan, minkä ikäinen lapsi on ja kuinka paljon tämä viettää aikaa toisen vanhemman luona. Luonapitovähennys vähennetään vanhemmalle lasketusta elatusavun osuudesta. Nykyiset elatusapuohjeet eivät sellaisenaan sovellu vuoroasumiseen, sillä usein myös toinen vanhempi vastaa muistakin kuin lapsen välttämättömistä elinkustannuksista.

Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineistona käytettiin vuonna 2017 kerättyä vignettekyselyaineistoa. Aineistonkeruussa hyödynnettiin ns. malliperhe-menetelmää, jonka avulla tutkittiin, miten elatusapu määräytyy erityyppisissä esimerkkiperheissä. Asiantuntijat vastasivat heille lähetettyyn kyselyyn sekä laskivat elatusavun määrän erilaisissa malliperheissä. metodi antaa säädosvertailua monipuolisemman kuvan elatusjärjestelmistä, sillä menetelmä auttaa vertaamaan myös järjestelmän tuottamaa lopputulosta. Metodi on yleisesti käytetty menetelmä kansainvälisessä vertailevassa tutkimuksessa.

Tässä tutkimuksessa malliperheistä rakennettiin lyhyitä fiktiivisiä kertomuksia ja pyydettiin asiantuntijoita vastaamaan ko. maan perhelainsäädäntöä ja elatusapujärjestelmää koskeviin kysymyksiin sekä laskemaan annettujen taustaoletusten pohjalta, miten ja minkä suuruiseksi elatusapu määräytyy kahdessa erilaisessa perhetilanteessa: 1) jos lapsi asuu pääasiassa äidin luona ja tapaa isäänsä joka toinen viikonloppu; ja 2) jos lapsi asuu lähes yhtä paljon molemmilla vanhemmillaan eli jos lapsella on vuoroasumisjärjestely⁴. Asiantuntijat laskivat elatusavun määrän esitetyille malliperheelle käyttäen laskelmissa maansa virallisia elatusavun laskennan määräytymisohjeita. Malliperheessä molemmat vanhemmat kävivät ansiotyössä ja

⁴ Tulokset edustavat perheitä, joilla on mediaanitulot. Lisäksi tutkimuksessa tarkasteltiin elatusapumääräyksiä vuoroasumistilanteessa, kun toinen tai molemmat vanhemmat ovat pienituloisia (ks. tarkemmin Hakovirta & Eydal, 2020)

ansaitsivat kunkin maan keskiansioiden mukaista keskipalkkaa⁵. Lapset olivat 7- ja 10-vuotiaita, eikä päivähoitomaksuja huomioitu laskelmissa. Vastaajia pyydettiin myös raportoimaan muut oleelliset tekijät, jotka vaikuttavat elatusavun määräytymiseen, kuten vanhempien asu-
miskustannukset. Vastaajia pyydettiin huomioimaan nämä tekijät laskelmissa niin, että ne olivat suuruudeltaan maan keskitasoa.

Tulokset

Pohjoismaissa lapsen vuoroasuminen vaikuttaa eri tavoin vanhemman velvollisuuteen maksaa elatusapua ja siihen miten elatusapu määräytyy. Taulukossa 2 on raportoitu millaisin eri tavoin vuoroasuminen on huomioitu Pohjoismaiden elatuslainsäädännössä. Tilanne vastaa vuotta 2017.

Taulukko 2. Vuoroasuminen Pohjoismaiden elatusjärjestelmissä. Asiantuntijoiden raportoima tilanne vuonna 2017.

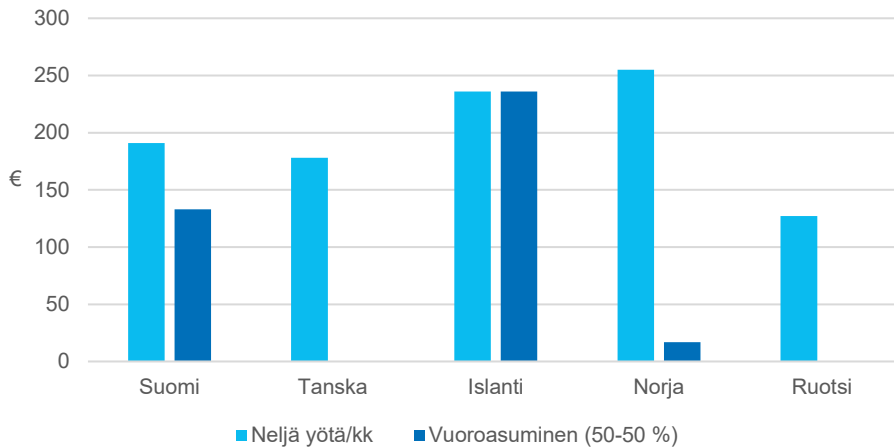
	Suomi ^a	Tanska	Islanti	Norja	Ruotsi
Elatusapu					
Vuoroasuminen huomioitu elatuslainsäädännössä	Ei	Ei	Ei	Kyllä	Kyllä
Voidaanko elatusapua määrätä maksettavaksi vuoroasumistilanteessa	Kyllä	Ei	Kyllä	Kyllä	Ei, jos vanhemilla yhtä suuret tulot

^a Suomen tulokset edustavat tilannetta ennen vuoden 2019 elatuslainsäädännön uudistuksia.

Suomessa, Islannissa ja Norjassa toinen vanhempi voidaan määrätä maksamaan elatusapua vuoroasumisesta huolimatta. Tanskassa elatusapua ei makseta, jos lapsella on vuoroasumisjärjestely. Ruotsissa elatusapua maksetaan vain siinä tapauksessa, että vanhempien välillä on huomattava tuloero.

Malliperhelaskelmilla tutkittiin, kuinka paljon keskituloisessa perheessä elatusapua tulisi maksaa kahdessa erilaisessa perhetilanteessa: kun lapsi asuu pääosin äidillään ja tapaa isäänsä joka toinen viikonloppu tai kun lapsella on vuoroasumisjärjestely, ja lapsi asuu joka toinen viikko toisella vanhemmallaan ja joka toinen viikko toisen vanhemman luona. Tulokset on esitetty kuviossa 1.

⁵ Suomessa isän nettoansiotulot 2346 €/kk ja äidin nettoansiotulot 2052 €/kk.

Kuvio 1. Elatusavun määrä keskituloisessa perheessä lapsen eri asumistilanteissa, €/lapsi/kk. Asiantuntijoiden raportoima tilanne vuonna 2017.

Kun lapsi asuu pääasiassa äidin luona ja tapaa isäänsä noin joka toinen viikonloppu, kaikissa maissa isälle määrätään maksettavaksi elatusapua. Keskituloisen perheen elatusavun määrä yhtä lasta kohden on korkein Norjassa (255 euroa) ja Islannissa (236 euroa) ja matalin Ruotsissa (127 euroa). Suomessa elatusavun määrä elatusapuohjeistuksen perusteella laskettuna oli 191 euroa per lapsi kuukaudessa. Tanskassa elatusapu oli 178 euroa eli melko samalla tasolla kuin Suomessa.

Vuoroasumistilanteessa elatusavun määrässä on enemmän vaihtelua maiden välillä. Islannissa isä maksaa elatusavun minimin huolimatta siitä, että lapsella olisi vuoroasumisjärjestely eli elatusavun määrä ei muutu. Tanskassa ja Ruotsissa elatusvelvollinen vanhempi ei maksa elatusapua. Norjassa ja Suomessa elatusavun määrä pienenee: Norjassa elatusapu vähenee huomattavasti (238 €) ja Suomessa vain vähän (64 €) verrattuna tilanteeseen, jossa lapsi asuu pääasiassa äidin kanssa.

Tanskassa ei ole velvollisuutta maksaa elatusapua kun lapsella on vuoroasumisjärjestely. Ruotsissa esittämämme malliperheen kohdalla elatusapua ei makseta, sillä vanhempien tulot ovat lähes samat. Jos vanhempien tuloissa on suuri ero, elatusapua voidaan määrätä Ruotsissa maksettavaksi. Suomen ja Norjan eroja selittää se, että elatusavun laskentaan vaikuttaa se, miten vuoroasuminen huomioidaan laskelmissa. Suomessa elatusapua laskettaessa elatusvelvollinen on oikeutettu laajaan luonapitovähennykseen tapaamisten perusteella. Norjassa vähennys voidaan tehdä tapaamisten tai vuoroasumisen perusteella. Vuoroasumisen perusteella laskettuna elatusavussa vanhempien katsotaan kustantavan lasten kulut suoraan puoliksi ja näin määräytyvä elatusapu vastaa vanhempien välistä tuloeroa.

Yhteenveto

Pohjoismaiden välillä on eroja siinä, kuinka vuoroasuminen vaikuttaa elatusavun määräämisperusteisiin ja elatusavun määrään. Tanskassa ja Ruotsissa (joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta) elatusapua ei vuoroasumistilanteessa makseta, koska vanhempien oletetaan kattavan lapsesta aiheutuvat kulut yhdessä. Islannissa maksetaan aina elatusavun minimi. Norjassa ja Suomessa vuoroasuminen huomioidaan elatusapulaskelmissa korottamalla luonapitovähennyksen määrää. Norjassa vuoroasuminen voidaan huomioida elatusavun suuruudessa joko laajana luonapitovähennyksenä tai niin että lapsen kulut jaetaan tasan, mutta suu-

rempituloisempi vanhempi maksaa elatusapua vanhempien tulojen välisen erotuksen. Suomessa toinen vanhempi on oikeutettu laajaan luonapitovähennykseen, mutta nykyinen luonapitovähennys ei useinkaan vastaa vuoroasumisesta vanhemmalle aiheutuvia kustannuksia.

Suomessa elatusavun laskennassa on mahdollista käyttää paljon yksilökohtaista harkintaa, jotta perheiden yksilölliset tilanteet voidaan ottaa huomioon. Siksi lapsen elatusta koskevien tapausten sopimus- ja ratkaisukäytäntö lienee varsin vaihtelevaa. Vuoroasumisen huomioimisesta ei elatusapuhjeistuksessa ole tarkkoja ohjeita. Tämän vuoksi Oikeusministeriön elatusapuhjeistusta vuodelta 2007 tulisi päivittää.

Lapsen elatuksen empiirinen tietopohja on puutteellinen. Suomessa ei esimerkiksi ole tietoa tapausten vuosivolyymistä ja maksettujen elatusapujen määrästä. Tilastoista saa tietoa vain sosiaalitoimessa sovittujen elatusapujen määrästä. Tuomioistuimissa määrätystä elatusapuista ei ole saatavilla yksilöityjä, systemaattisesti koottua tilastotietoa. Elatusjärjestelmän uudistamisen tulisi pohjautua tutkittuun tietoon ja tätä varten tietopohjaa pitäisi vahvistaa.

Lisälukemista

Policy Brief pohjautuu Mia Hakovirran ja Gudny Björk Eydalin tutkimukseen Shared care and child maintenance policies in Nordic countries, joka julkaistaan tammikuussa 2020 *International Journal of Law, Policy and Family* lehdessä.

Viitteet

Bradshaw, J. (2009). An international perspective on child benefit packages, in Kamerman, S., Phipps, S. and Ben-Arieh, A. (eds.) *From Child Welfare to Child Well-being: An international Perspective on Knowledge in the Service of Policy Making*, Springer: Dordrecht. 293-308.

Haataja, A. ja Hiilamo, H. (2008) Kuinka yleistettäviä ovat malliperhelaskelmien tulokset? Esimerkkinä Veronmaksajien kansainvälinen lapsiperheiden verovertailu. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2008.

Hakovirta, M. ja Eydal, GB. (2020) Shared care and child maintenance policies in Nordic countries. *International Journal of Law, Policy and Family*, ilmestyy alkuvuodesta 2020.

Corden, A. (1999). *Making child maintenance regimes work*. London: Family Policy Studies Centre.

Perusturvan riittävyyden arviointiraportti, 2015-2019. THL:n työpaperi 6/2019. <https://www.julkari.fi/handle/10024/137711>

Rissanen, A., Kääriäinen, A., Rantala, K., Sarasoja, L., & Aikio, M. (2017). Vuoroasumisesta sopiminen ja periaatteet vanhempien ja viranomaisten käsityksinä. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 25(1), 38-56.

Skinner, C., Bradshaw, J. & Davidson, J. (2007) Child Support Policy: An International Perspective. Leeds: Corporate Document Services.

STM (2018) Etuudet ja palvelut lasten vuoroasumistilanteissa - lasten vuoroasumista selvittäneen työryhmän loppuraportti. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3929-5>.

Lisätietoja:

Akatemiatutkija Mia Hakovirta. Hän toimii akatemiatutkijana Turun yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella hankkeessa 'Complex families and child maintenance policy from the comparative perspective' sekä Investin Eriarvoistumisen, interventioiden ja hyvinvointiyhteiskunnan tutkimuksen lippulaiva hankkeessa. Hänen tutkimuksensa keskittyy perhepolitiikkaan, lapsiperheiden toimeentuloon ja lapsen elatukseen eron jälkeen.

Lasten vuoroasuminen ja sosiaaliturva -hanke toteutetaan osana valtioneuvoston vuoden 2019 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa.

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja:

Annika Juurikko, hallitussihteeri

Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaaliturva- ja vakuutusosasto

Puh. +358 (0)295 163 242 /+358 (0)50 368 6215

etunimi.sukunimi@stm.fi

VALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOIMINTA
www.tietokayttoon.fi